

УДК 343.98 12

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ПОВНОГО ФІКСУВАННЯ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ТЕХНІЧНИМИ ЗАСОБАМИ

Василь БІЛОУС,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

SUMMARY

The article is dedicated to examination of the current state of legislative regulatory actions, introduction of full-scale recording of judicial proceedings through technical means into the law enforcement practice of Ukraine, and formulation of universal criminalistic recommendations in regard to implementation of this constitutional principle of judicial proceedings based on introduction of modern information technologies designed to record both verbal and non-verbal information.

Key words: information technology, full-scale recording of judicial proceedings through technical means, video recording, video conference, broadcasting in real time.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану законодавчої регламентації та упровадження в правозастосовну практику України повного фіксування судового процесу технічними засобами і формулюванню універсальних криміналістичних рекомендацій щодо реалізації цього конституційного принципу судочинства на основі впровадження сучасних інформаційних технологій, призначених для фіксування як вербальної, так і невербальної інформації.

Ключові слова: інформаційні технології, повне фіксування судового процесу технічними засобами, відеозапис, відеоконференція, трансляція в режимі реального часу.

Постановка проблеми. Відповідно до ч. 1 ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. У правовій державі судочинство ґрунтується на засадах, визначених її основним законом. Ці засади забезпечують права учасників судового процесу, гарантії їх реалізації в такий спосіб, щоб кожній зацікавленій особі створити реальну можливість для здійснення свого конституційного права на судовий захист. Отже, в правовій державі основні засади судочинства мають демократичні риси й загальну правозахисну спрямованість [1, с. 11]. Ефективність реалізації права на судовий захист безпосередньо залежить від рівня втілення цих засад у життя. Зокрема, гласності судового процесу та його повного фіксування технічними засобами, віднесених до числа основних засад судочинства Конституцією України, прийнятою на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (Конституція України 1996 р.).

Подальша правова регламентація принципу гласності та відкритості судового процесу (провадження) знайшла своє закріплення в тотожних за своєю суттю і чинних у теперішній час редакціях ч. 3 ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ч. 2 ст. 27 Кримінального процесуального кодексу України (КПК), ч. 1 ст. 6 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК), ч. 1 ст. 4-4 Господарського процесуального кодексу України (ГПК), ч. 3 ст. 12 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС) і ч. 1 ст. 249 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП). Згідно з установленим цими законодавчими приписами загальним правилом розгляд справ у всіх судах є відкритим, тобто проводиться (здійснюється, відбувається) відкрито, незалежно від територіальності, спеціалізації та інстанційності певного суду.

У пострадянських країнах і багатьох європейських державах фіксування судового процесу технічними засобами не виокремлюється в самостійну конституційну засаду судочинства і часто розглядається як складова частина такої засади судочинства, як гласність (відкритість). Часто такої позиції дотримуються й українські вчені. Однак Конституційний Суд України в справі про фіксування судо-

вого процесу технічними засобами від 8 грудня 2011 року № 16-рп/2011 [2] висловив правову позицію, згідно з якою повне фіксування судового процесу технічними засобами є самостійною засадою судочинства [1, с. 12].

Важливість такої засади судочинства, як фіксування судового провадження технічними засобами, за твердженням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини В. Лутковської, є важливою умовою неупередженого розгляду справи судом, дотримання етики взаємовідносин між учасниками процесу та незловживання учасниками судового провадження їхніми процесуальними правами [3, с. 32]. Однак законодавча регламентація повного фіксування судового процесу технічними засобами дотепер вирізняється в Україні непослідовністю та обмеженістю, а правозастосовна практика – невідповідністю сучасному рівню розвитку науково-технічного прогресу.

Стан дослідження. Окремих проблемам фіксування технічними засобами судових процесів різних видів присвятили свої наукові праці В.А. Дем'янчук, О.В. Крикунов [4], В.М. Кампо [1], Н.М. Максимішин [5], М.М. Сербін, К.С. Озерова [6], В.С. Стефанюк [7] та інші українські вчені. Попри вагомий і різноплановий внесок згаданих вчених, їх роботами охоплено не всі важливі, на нашу думку, аспекти досліджуваної теми.

Метою даної статті є дослідження сучасного стану законодавчої регламентації та впровадження в правозастосовну практику України повного фіксування судового процесу технічними засобами і формулювання універсальних криміналістичних рекомендацій щодо реалізації цього конституційного принципу судочинства на основі впровадження сучасних інформаційних технологій, призначених для фіксування як вербальної, та і невербальної інформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пов'язаний із цим системний аналіз положень національного законодавства дозволяє дійти висновку про те, що вітчизняному законодавцеві знадобилося майже п'ять років із моменту набрання чинності Конституцією України 1996 р. для того, щоб здійснити першу спробу з упровадження повного фіксування технічними засобами кримінального про-

цесу шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» від 21.06.2001 р. № 2533-III, яким чинний на той час КПК України 1960 р. було доповнено ст. 87-1. Фіксування судового процесу технічними засобами. Відповідно до її положень повне фіксування судового процесу з допомогою звукозаписуючої апаратури чи інших технічних засобів здійснюється на вимогу хоча б одного учасника судового розгляду справи в суді першої інстанції під час розгляду справи по суті чи в апеляційному суді або за ініціативою суду. Повне фіксування судового процесу здійснює секретар судового засідання або під його керівництвом інший працівник суду. Про те, що з метою повного фіксування судового процесу застосовуються технічні засоби, а також дані про їх технічні характеристики зазначається в протоколі судового засідання. До протоколу додається звіт секретаря судового засідання, в якому похвилинно зазначаються відомості про процесуальні дії, виконані в судовому засіданні. Відтворення технічного запису судового процесу здійснюється на вимогу сторін чи за ініціативою суду. Аудіокасети чи інші носії інформації, на якому зафіксовано судовий процес, зберігається при справі.

Одночасно із цим Законом України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України» від 21.06.2001 р. № 2540-III Главу 21 чинного на той час ЦПК України 1963 р. було викладено в редакції, положення якої передбачали здійснення судом повного фіксування судового процесу технічними засобами (ч. 1 ст. 198). А Законом України «Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України» від 21.06.2001 р. № 2539-III було встановлено, що господарський суд може здійснювати стенографічний, а також аудіо- чи відеозапис судового засідання (ч. 7 ст. 81-1).

Незважаючи на свій солідний вік, така законодавча регламентація фіксування судового процесу технічними засобами, попри її очевидну поверхневність та відсутність уніфікованих правил здійснення фіксування в різних видах судочинства в порівнянні з нині чинним законодавством, на наше переконання, якнайкраще відповідала конституційним засадам у частині повного фіксування судового процесу технічними засобами, оскільки: 1) не встановлювала вичерпного переліку технічних засобів фіксування судового процесу (за виключенням господарського) і, відповідно, носіїв інформації, на які він міг бути зафіксований; 2) враховувала швидкоплинність науково-технічного прогресу, неминучість модернізації існуючих і створення нових технологій і засобів фіксування та не обмежувала можливість їх своєчасного упровадження в правозастосовну практику без проходження витратної за часом процедури внесення змін до законодавства. За повідомленням заступника голови Адміністрації Президента України Д. Шимківа, середній час прийняття законів в Україні становить 6-9 місяців, проте нерідко сягає й півтора роки [8].

Відзначимо, що негативною закономірністю, притаманною вітчизняній законотворчій практиці, є здійснення ефективних реформ (у т.ч. судової) під максимально можливим тиском громадянського суспільства, з обов'язковим наступним вихолощуванням досягнутих результатів по мірі зниження цього тиску й пристосування суб'єктів права законодавчої ініціативи до нових соціально-політичних умов.

Так, Помаранчева революція 2004 р. стала поштовхом:

1) до набрання чинності Цивільним процесуальним кодексом України від 18.03.2004 р. № 1618-IV, який завданнями цивільного судочинства визначив справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ із метою захисту порушених, невизнаних або оспо-

рованих прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Низкою положень цього Кодексу було запроваджено повне фіксування ходу судового засідання під час судового розгляду справи за допомогою звукозаписувального технічного засобу секретарем судового засідання або за розпорядженням головуєчого іншим працівником апарату суду (ч. 10 ст. 6, пункти 3 і 4 ч. 1 ст. 48, ч. 1 і ч. 2 ст. 197, ч. 1 ст. 198) з одночасним веденням секретарем журналу судового засідання. Особи, які беруть участь у справі, одержали право прослуховувати запис фіксування судового засідання технічними засобами, робити з нього копії, подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти (ч. 1 ст. 27, ч. 5 ст. 197, ст. 199), правовим наслідком нерозгляду яких було передбачено повернення справи до суду першої інстанції для усунення недоліків (ч. 4 ст. 297). На вимогу особи, яка бере участь у справі, або за ініціативою суду було передбачено здійснення повного або часткового відтворення технічного запису судового засідання; обов'язкове приєднання після закінчення судового засідання до матеріалів справи носія інформації, на який здійснювався технічний запис судового засідання (касета, дискета тощо), як додатка до журналу судового засідання; здійснення повного або часткового роздрукування технічного запису судового засідання за клопотанням особи, яка бере участь у справі, і за розпорядженням головуєчого за плату, розмір якої встановлюється Кабінетом Міністрів України (чч. 3-6 ст. 197);

2) до прийняття Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV, який проголосив завданням адміністративного судочинства захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень із боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів під час здійснення ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень (ч. 1 ст. 2). Попри те, що обидва названі Кодекси набрали чинності одночасно (з 01.09.2005 р.), в питаннях регламентації фіксування судових засідань за допомогою технічних засобів КАС став найпрогресивнішим серед чинних на той час процесуальних кодексів України. Адже, крім дослівного відображення переважної більшості вищенаведених норм ЦПК, у положеннях ч. 6 ст. 12, чч. 1 і 2 ст. 41, ч. 1 ст. 42, ст.ст. 43, 44, 63 та ін. цей Кодекс містив і низку унікальних новел. Зокрема, стосовно того, що: офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, здійснений судом у порядку, встановленому цим Кодексом (ч. 7 ст. 12); особи, присутні в залі судового засідання, можуть використовувати портативні аудіотехнічні засоби. Проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання по радіо і телебаченню допускаються на підставі ухвали суду за наявності згоди на це осіб, які беруть участь у справі, крім тих, які є суб'єктами владних повноважень (ч. 8 ст. 12); секретар судового засідання повідомляє про здійснення повного фіксування судового засідання, а також про умови фіксування судового засідання (розташування мікрофонів та необхідність промовця говорити в мікрофон, недопустимість одночасних виступів учасників адміністративного процесу, дотримання тиші в залі судового засідання) (ч. 1 ст. 126); носієм інформації, на який дозволено здійснювати технічний запис судового засідання, може бути не тільки касета чи дискета, але й компакт-диск тощо (ч. 3 ст. 41).

Однак вже через тиждень після набрання чинності вищепереліченими законодавчими приписами законодавець визнав неготовність до упровадження таких прогрес-

сивних норм і вдався до регресу, доповнивши згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 08.09.2005 р. № 2875-IV Розділ XI ЦПК і Розділ VII КАС пунктом 2-1, згідно з яким до 1 січня 2008 р. повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу мало здійснюватися судом тільки за вимогою особи, яка бере участь у справі, або за ініціативою суду. В усіх інших випадках хід судового засідання підлягав традиційному фіксуванню в протоколі судового засідання.

Щоправда, згаданим Законом було внесено й певні прогресивні зміни до інших чинних на той час процесуальних кодексів. Зокрема, цим Законом було викладено ст.ст. 87 і 87-1 КПК 1960 р. у редакції, яка встановлювала, що основним засобом фіксування перебігу судового розгляду справи є протокол судового засідання, який складається в ході кожного судового засідання суду першої, апеляційної та касаційної інстанції, а також при кожній окремій процесуальній дії, вчиненій поза постійним місцем засідання суду першої інстанції. При цьому в кримінальному процесі здійснюється повне фіксування судового процесу з допомогою звукозаписувального технічного засобу на вимогу хоча б одного учасника судового розгляду справи або за ініціативою суду в суді першої чи апеляційної інстанції, із зазначенням у протоколі судового засідання технічної характеристики звукозаписувального технічного засобу та носія інформації, а також збереженням носія інформації, на якому зафіксовано судовий процес, при справі. Нова редакція ст. 88-2 КПК 1960 р. регламентувала відтворення технічного запису судового процесу в судовому засіданні під час розгляду справи судом у першій інстанції, в апеляційному та касаційному порядку, а також під час розгляд зауважень на протокол судового засідання на вимогу сторін чи за ініціативою суду. Про екстраординарний характер видачі копії технічного запису сторони або його відтворення поза судовим засіданням свідчив той факт, що вирішувати ці питання був уповноважений головуючий у кожному випадку залежно від обставин. Одночасно із цим тотожними положеннями було доповнено ст. 81-1 ГПК.

За результатами Революції Гідності 2013–2014 рр., з метою підвищення національних стандартів судуострою і судочинства та забезпечення права на справедливий суд Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 р. № 192-VIII було викладено в новій редакції Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. № 2453-VI. У зв'язку із цим в абз. 2 ч. 3, ч. 5 і ч. 6 ст. 11 останнього було наголошено на тому, що при розгляді справ перебіг судового процесу фіксується технічними засобами в порядку, встановленому законом, та закріплено прогресивні положення, відповідно до яких учасники судового процесу, інші особи, присутні в залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео– та аудіозапис із використанням портативних відео– та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, установлених законом. Трансляція судового засідання здійснюється з дозволу суду. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, а також трансляція судового засідання повинні здійснюватися без створення перешкод у веденні засідання та здійсненні учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав. Учасникам судового процесу на підставі рішення суду забезпечується можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції в порядку, встановленому законом. Обов'язок забезпечити проведення відеоконференції покладається на суд, який отримав судові рішення про проведення відеоконференції,

незалежно від спеціалізації та інстанції суду, який прийняв таке рішення.

Однак вже через півтора роки після набрання цим Законом чинності, за вище згаданою регресивною традицією, було прийнято новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII, абз. 2 ч. 4 ст. 11 якого на тлі дослівного збереження перелічених вище прогресивних норм закріпив положення про те, що суд може визначити місце в залі судових засідань, з якого має проводитися фотозйомка, відеозапис. На нашу думку, в такий спосіб були впроваджені додаткові обмеження щодо проведення в залі судового засідання фотозйомки та відеозапису особами, присутніми в залі судового засідання, і представниками ЗМІ.

Згідно з ч. 1 ст. 18 нині чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Зауважимо, що згідно з п. 1 ч. 4 ст. 17 цього Закону єдність системи судоустрою забезпечується єдиними засадами організації та діяльності судів. Однак системний аналіз чинного законодавства дозволяє дійти однозначного висновку про відсутність дотепер єдиних засад організації та діяльності судів у частині повного фіксування судового процесу технічними засобами, які не залежали б від територіальності, спеціалізації та інстанційності певного суду, а також місця проведення ним окремих процесуальних дій (у залі засідань чи за його межами). Зазначене підтверджується наступним.

1. Всупереч тому, що важливими завданням чинного КУпАП є охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством, положеннями цього Кодексу взагалі не передбачено здійснення фіксування технічними засобами розгляду справ про адміністративні правопорушення. Попри те, що дану категорію справ розглядають ті ж самі суди, які розглядають цивільні справи і кримінальні провадження та в повному обсязі оснащені системами технічного фіксування судового процесу, в багатьох випадках відсутність в КУпАП відповідних спеціальних норм унеможливило фіксування судом розгляду справ про адміністративні правопорушення технічними засобами у світлі приписів ст. 19 Конституції України, згідно з якими правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. А органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

2. Відповідно до ч. 4 ст. 55, ч. 1 ст. 147, ст. 151-1 Конституції України кожному гарантується право звернутися із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та в порядку, визначеному законом. Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та в передбачених цією Конституцією випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції. Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні

в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано. Положеннями ч. 2 ст. 147 Конституції України і ст. 4 Закону України «Про Конституційний Суд України» одним із основних принципів діяльності Конституційного Суду України проголошено принцип гласності. Як обґрунтовано вище, цей принцип нерозривно пов'язаний із принципом повного фіксування судового процесу технічними засобами. Однак повне фіксування технічними засобами процесу розгляду Конституційним Судом України конституційної скарги не передбачено.

3. Повне фіксування технічними засобами господарського процесу, на відміну від цивільного, адміністративного та кримінального, так і не стало обов'язковим. Адже на тлі декларування ч. 3 ст. 4-4 ГПК нормами про те, що судовий процес фіксується технічними засобами та відображається в протоколі судового засідання у порядку, встановленому цим Кодексом (ч. 3 ст. 4-4), положеннями ч. 7 ст. 81-1 ГПК визначено, що фіксування судового процесу за допомогою звукозаписувального технічного засобу здійснюється тільки на вимогу хоча б одного учасника судового процесу в суді першої чи апеляційної інстанції при розгляді справи по суті або за ініціативою суду. Крім того, Вищий господарський суд України як суд касаційної інстанції, буквально керуючись положенням ч. 7 ст. 81-1 ГПК, не забезпечує фіксування судового процесу технічними засобами, адже згідно із цими положеннями фіксування судового процесу за допомогою звукозаписувального технічного засобу здійснюється при розгляді справи по суті тільки в суді першої чи апеляційної інстанції. Зазначено викликало необхідність в офіційному тлумаченні положення п. 7 ч. 3 ст. 129 (нині п. 6 ч. 2 ст. 129) Конституції України. Пов'язаний із цим системний аналіз положень ГПК дозволив Конституційному суду України дійти висновку про те, що ними не врегульовано питання щодо фіксування судового процесу технічними засобами у касаційній інстанції. У зв'язку із цим у рішенні Конституційного Суду України від 08.12.2011 р. № 16-рп/2011 [2] наголошується на тому, що на підставі ч. 3 ст. 8 Основного Закону України положення п. 7 ч. 3 ст. 129 Конституції України щодо повного фіксування судового процесу технічними засобами є нормою прямої дії, що застосовується безпосередньо. Виходячи із цього, у Вищому господарському суді України повне фіксування судових засідань технічними засобами повинно забезпечуватися безпосередньо на підставі положення п. 7 ч. 3 ст. 129 Конституції України.

4. Проголошена п. 6 ч. 2 ст. 129 Конституції України повнота фіксування судового процесу технічними засобами реально втілюється в життя лише відносно одного окремо взятого параметру судового процесу – тривалості в часі окремих судових засідань чи процесуальних дій. Адже, як слідує з вищеперелічених законодавчих приписів, повним є фіксування «з моменту відкриття судового засідання або початку процесуальної дії, яка проводиться слідчим суддею під час досудового розслідування в кримінальному провадженні, та до моменту закінчення цього засідання або процесуальної дії». Із цього приводу варто зауважити, що значення вжитого в п. 6 ч. 2 ст. 129 Конституції України прикметника «повний» не зводиться виключно до «поданий повністю, не скорочений; доведений до кінця; закінчений». Воно є значно ширшим і охоплює «взятий у всьому обсязі; цілий, весь; який складається з усього необхідного, містить все необхідне, докладний, вичерпний; виявляється повністю; не частково; цілковитий; нічим не обмежений; остаточний; який досяг найвищого розвитку, межі, являє собою найвищий ступінь чого-небудь; найвищий, максимальний» [9, с. 1000].

5. Слід також наголосити, що в усіх випадках йдеться про обов'язкове фіксування технічними засобами тільки тих судових засідань чи процесуальних дій, які відбуваються в спеціально обладнаних приміщеннях суду – залах засідань. Водночас фіксування огляду доказів за їх місцезнаходженням шляхом фотографування, звуко- і відеозапису в цивільному процесі (ч. 3 ст. 140 ЦПК) чи огляду на місці технічними засобами в кримінальному провадженні (ч. 5 ст. 361 КПК) передбачені як необов'язкові. Це додатково позбавляє можливості вести мову про реальність передбаченого п. 6 ч. 2 ст. 129 Конституції України повного фіксування технічними засобами судового процесу, а не окремих судових засідань чи процесуальних дій.

6. Фіксування судового розгляду технічними засобами успішно використовується в багатьох зарубіжних країнах, досвід яких дозволяє виокремити такі засоби фіксування, як: 1) стенографічна техніка з подальшою розшифровкою, оформленням змісту стенограми в протоколі; 2) спеціальна стенографічна та комп'ютерна техніка, що забезпечує розшифровку (переведення) змісту стенограми в режимі реального часу; 3) аудіозапис судового засідання; 4) відеозапис судового засідання; 5) інші, в тому числі комбіновані засоби механічної чи електронної фіксації ходу судового засідання [6, с. 145]. Однак в Україні в судових процесах тих видів, де передбачено здійснення повного фіксування судових засідань технічними засобами, перелік цих засобів обмежено тільки звукозаписувальними технічними засобами (ч. 5 ст. 27 КПК, ч. 1 ст. 197 ЦПК, ч. 7 ст. 81-1 ГПК, ч. 6 ст. 12, ч. 1 ст. 41 КАС). Єдиний порядок роботи зі звукозаписувальними технічними засобами фіксування судового засідання, зберігання, копіювання, дублювання та використання інформації, яка відображає хід судового засідання в судах загальної юрисдикції (крім Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів), регламентовано Інструкцією про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового засідання, затвердженою наказом Державної судової адміністрації України від 20.09.2012 р. № 108. Ця Інструкція визначає: *судове засідання*, як процесуальну форму розгляду справи судом у порядку цивільного, адміністративного, кримінального, господарського судочинства; *фіксування судового засідання технічними засобами*, як технічний запис розгляду справи судом за допомогою звукозаписувального технічного засобу, що включає в себе створення фонограми судового засідання; *фіксування процесуальної дії технічними засобами*, як технічний запис процесуальної дії за допомогою звукозаписувального технічного засобу, що включає в себе створення фонограми; *звукозаписувальний технічний засіб (комплекс звукозапису)* – сукупність програмно-апаратних засобів та приладів, що забезпечують належне фіксування, зберігання, копіювання (дублювання) і використання інформації, яка відображає хід судового засідання («Тритон», «Реєстратор», «Оберіг», «SRS Femida» [10], «Камертон» [11, с. 117]); *фонограму судового засідання (фонограму)*, як звуковий запис, який утворюється в процесі безпосереднього фіксування судового засідання за допомогою комплексу звукозапису та перетворений у форму електронних даних.

Критичний аналіз вищевикладеного дозволяє стверджувати, що положеннями чинного на теперішній час законодавства передбачено фіксування технічними засобами виключно звукової (вербальної) інформації. Не викликає сумнівів той факт, що звукозапис більшою мірою, ніж протокол, відтворює особливості процесу одержання фактичних даних у формі показань під час допиту в суді, точніше фіксує не тільки зміст показань, але і загальні умови, в яких проводиться судовий допит, темп, голосові особливості та емоційне забарвлення мови. На відміну

від протоколу, який містить перетворене за формою, тобто впорядковане секретарем судового засідання повідомлення допитуваного, звукозапис безпосередньо фіксує саме те, що сказав допитуваний, у тих же виразах і послідовності. Тому тут, поряд із змістом показань, набувають значення і звукові ознаки (інтонація, наголоси, паузи), суттєво доповнюючи їх зміст [12, с. 109–110].

Однак за межею можливостей звукозаписувальних технічних засобів з об'єктивних причин залишається широкий спектр засобів невербального спілкування: міміка обличчя, жестикуляція, поза, мізансцена, артикуляція учасників судового процесу, дослідженню високої криміналістичної значущості яких присвячені наукові праці О.П. Ващук [13–16]. Актуальність фіксування невербальної інформації зумовлюється бурхливим розвитком техніки, що застосовується в кримінальному провадженні та її сучасними можливостями [14, с. 298], а згідно з нашим переконанням можливість комплексного фіксування вербальних і невербальних проявів усіх учасників судового процесу сьогодні може забезпечувати тільки застосування технічних засобів відеозапису.

Випадки ж обов'язкового використання в судовому процесі технічних засобів відеозапису чинним законодавством України зведені виключно до фіксування ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції (ч. 7 ст. 336, ч. 5 ст. 567 КПК, ч. 7 ст. 158 ЦПК, ч. 7 ст. 74-1 ГПК, ч. 7 ст. 122 КАС). Єдиний порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, які проводяться в режимі відеоконференції, під час судового засідання (кримінального провадження) встановлено Інструкцією про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, під час судового засідання (кримінального провадження), затвердженою Наказом Державної судової адміністрації України від 15.11.2012 р. № 155. Ця Інструкція визначає: **відеоконференцію**, як телекомунікаційну технологію інтерактивної взаємодії двох або більше віддалених учасників судового провадження з можливістю обміну аудіо- та відеоінформацією в реальному масштабі часу з урахуванням керуючих даних; **технічні засоби відеозапису ходу і результатів процесуальних дій (технічні засоби відеозапису)**, як сукупність програмно-апаратних засобів та приладів, що забезпечують належне фіксування, зберігання, копіювання (дублювання) і використання інформації, яка відображає процес відеоконференції; **відеофонограму**, як відео- та аудіозапис, який утворений безпосередньо під час проведення відеоконференції та записаний за допомогою технічних засобів відеозапису і є вихідним матеріалом для виготовлення робочої та архівної копій.

7. Згадані вище Інструкції закріплюються наступні дефініції: **Фонограма судового засідання (фонограма)** – звуковий запис, який утворюється в процесі безпосереднього фіксування судового засідання за допомогою комплексу звукозапису та перетворений у форму електронних даних. **Відеофонограма** – відео- та аудіозапис, який утворений безпосередньо під час проведення відеоконференції та записаний за допомогою технічних засобів відеозапису і є вихідним матеріалом для виготовлення робочої та архівної копій. **Архівна копія фонограми** – запис копії фонограми з вбудованого носія комплексу звукозапису на диск для лазерних систем зчитування (носій інформації), що має статус оригіналу та призначений для довготривалого зберігання в архіві. **Архівна копія відеофонограми** – запис копії відеофонограми з технічних засобів на носій відеозапису, що має статус оригіналу та призначена для довготривалого зберігання. Архівна копія може використовуватись для створення робочих копій у разі їх недостатності, пошкодження, знищення тощо. **Робоча копія фоногра-**

ми – запис копії фонограми з вбудованого комплексу звукозапису на диск для лазерних систем зчитування (носій інформації), який використовується для відтворення або виготовлення копій технічного запису судового засідання та прослуховування суддями і сторонами (учасниками) судового засідання тощо. **Робоча копія відеофонограми** (далі – робоча копія) – запис копії відеофонограми з технічних засобів відеозапису на носій відеозапису.

Таким чином, як носії інформації в усіх випадках: 1) здійснення як звукового, так і відеозапису; 2) збереження як робочих, так і архівних копій фонограм і відеофонограм нині чинними нормативно-правовими актами передбачено виключно диски для лазерних систем зчитування, на які здійснюється запис відповідних аудіо- або відеофонограм. Використання ж для збереження аудіо- і відеофонограм виключно таких змінних носіїв інформації, на наше переконання, створює серйозний ризик безповоротної втрати результатів фіксування судового процесу технічними засобами. При цьому жодним чином не дає відповіді на питання щодо того, з якого носія інформації виготовити якісний дублікат у випадку одночасного зниження якості зчитування даних з архівної і робочої копій? Як виявити інформацію та програмне забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях, без проведення експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів? Як відновити в повному обсязі або частково відеофонограму (фонограму) із змінного носія інформації без проведення експертизи відеозвукозапису?

Висновки. Усе вищевикладене дозволяє нам дійти висновку про те, що реальна, а не декларативна повнота фіксування судового процесу технічними засобами повинна полягати не у фіксуванні виключно звукової інформації, якою супроводжуються окремі судові засідання чи процесуальні дії певного суду, а в безперервному відеозаписі всіх без виключення судових засідань і здійснюваних будь-яким судом процесуальних дій, незалежно від територіальності, спеціалізації та інстанційності суду, а також місця проведення ним окремих процесуальних дій (у залі засідань чи за його межами), починаючи із самого першого засідання в суді першої інстанції і завершуючи розглядом конституційної скарги після вичерпання всіх інших національних засобів юридичного захисту. Первинною технічною базою для цього можуть слугувати наявні компоненти стаціонарних систем відеоконференцв'язку для проведення судових засідань у режимі відеоконференції, якими Державна судова адміністрація України обладнає зали судових засідань. Так, за даними Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Державної судової адміністрації України, Вищого адміністративного суду України, Вищого господарського суду України і Верховного Суду України, які були надані наші інформаційні запити, станом на початок 2017 р. мережа судів в Україні налічує 765 судів. Для проведення судових засідань відповідно до вимог ч. 8 ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у приміщеннях апеляційних та місцевих судів спеціально обладнано 2879 залів судових засідань (324 – в апеляційних і 2555 – у місцевих судах). З них уже 1134 (39%) обладнано стаціонарними системами відеоконференцв'язку для проведення судових засідань у режимі відеоконференції. Кількість залів, спеціально обладнаних для проведення судових засідань, у Вищому адміністративному суді України становить 6, у Вищому господарському суді України – 10, у Верховному Суді України – 6. Із них системою відеоконференцв'язку для проведення судових засідань у режимі відеоконференції у Вищому адміністративному суді України обладнано 2 (33%), у Вищому господарському суді України – 5 (50%) і у Верховному Суді України – 5 (83%) залів судових засідань.

Меті адекватного реаліям ХХІ ст. автоматизованого збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання

електронних копій відеофонограм відповідних судових процесів можуть слугувати сучасні хмарні технології. Зокрема, модернізований з урахуванням запропонованих тут рекомендацій Єдиний державний реєстр судових рішень, ведення якого забезпечує Державна судова адміністрація України відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про доступ до судових рішень» і п. 10 ч. 1 ст. 152 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Список використаної літератури:

1. Кампо В. Фіксування судового процесу технічними засобами: проблеми сучасної конституційно-судової практики [Текст] / В. Кампо // Віче. – № 2. – 2013. – С. 11–15.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Пріма-Сервіс» ЛТД щодо офіційного тлумачення положення пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України та за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини шостої статті 12, частини першої статті 41 Кодексу адміністративного судочинства України, частини другої статті 197 Цивільного процесуального кодексу України, а також частини восьмої статті 81-1 Господарського процесуального кодексу України (справа про фіксування судового процесу технічними засобами) від 8 грудня 2011 року № 16-рп/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Рад України з прав людини за результатами пілотного моніторингу застосування нового Кримінального процесуального кодексу України судами м. Києва [Текст]. – К : Арт-Дизайн, 2015. – 132 с.
4. Дем'янчук В.А. Фіксація інформації при розгляді кримінальної справи у суді : монографія [Текст] / В.А. Дем'янчук, О.В. Крикунов. – Рівне : Каліграф, 2009. – 232 с.
5. Максимішин Н.М. Особливості та переваги фіксації судового провадження технічними засобами за чинним КПК України [Текст] / Н.М. Максимішин // Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – № 2. – 2013. – С. 405–414.
6. Сербін М.М. Використання технічних засобів при розгляді кримінальних справ у суді [Текст] / М.М. Сербін, К.С. Озерова // Вісник Запорізького юридичного інституту. – № 2. – 2009. – С. 142–148.
7. Стефанюк В.С. Гласність судового процесу та його повна фіксація [Текст] / В.С. Стефанюк // Наукові записки. – Нац. ун-т Києво-Могилянська академія. – 2001. – Т. 19. спец. вип. Ч. 1. – С. 291–294.
8. Шимків пояснив, чому українці не видят результатів реформ [Електронний ресурс] // Сьогодні. – 2017, 14 лютого. – Режим доступу : <http://www.segodnya.ua>.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
10. Про затвердження Інструкції про порядок фіксування судового процесу технічними засобами : наказ Державної судової адміністрації України від 21.07.2005 р. № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
11. Каланча І. Електронні сегменти судового провадження в кримінальному процесі України [Текст] / І. Каланча // Visegrad Journal on Human Rights. – № 4/2. – 2016. – С. 116–121.
12. Гулкевич З.Т. Документування слідчих дій: процесуальне і криміналістичне дослідження [Текст] / З.Т. Гулкевич. – Л. : Тріада плюс, 2008. – 176 с.
13. Ващук О.П. Сучасні можливості використання невербальної інформації в розслідуванні злочинів [Текст] / О.П. Ващук // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – Вип. 4. – Т. 2. – С. 145–147.
14. Ващук О.П. Тактика використання невербальної інформації при проведенні слідчих (розшукових) дій [Текст] / О.П. Ващук // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». – № 2–2. – 2013. – Т. 26(65). – С. 293–299.
15. Ващук О.П. Метод пізнання невербальної інформації під час розслідування злочинів : спостереження [Текст] / О.П. Ващук // Актуальні проблеми держави і права. – 2013. – Вип. 70. – С. 309–315.
16. Ващук О.П. Сучасні можливості верифікації невербальної інформації в межах кримінального провадження [Текст] / О.П. Ващук // Юридичний науковий електронний журнал. – № 6. – 2016. – С. 213–216.